

Auteursrecht digitale leermaterialen

Inleiding

“Het auteursrecht is het uitsluitend recht van de maker van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, of van diens rechtverkrijgenden, om dit openbaar te maken en te verveelvoudigen, behoudens de beperkingen, bij de wet gesteld.” (Artikel 1, Auteurswet, 1912)

Iedereen die lesmateriaal maakt, heeft bewust of onbewust te maken met het auteursrecht. Als je iets maakt ben je namelijk meestal de auteursrechthebbende. Dat wil zeggen dat je het recht hebt om anderen de toestemming te geven of te onthouden om het werk te verveelvoudigen en openbaar te maken. Hetzelfde geldt voor werken die door anderen worden gemaakt: zij mogen bepalen of iemand hun werk mag verveelvoudigen en openbaar maken. Dit geldt voor zowel analoge als elektronische werken.

Door de intrede van nieuwe media in het onderwijs worden auteursrechtelijke vraagstukken steeds relevanter. Een docent heeft niet alleen gemakkelijk toegang tot digitale leermaterialen voor gebruik in de les, maar kan ook zelf(gemaakte) materialen arrangeren of ontwikkelen, en delen met collega's binnen en buiten de onderwijsinstelling. Daarom is het voor zowel de onderwijsinstelling als voor de docent, belangrijk om te weten wat hierin ieders rechten en plichten zijn.

Deze handreiking gaat over de regels van de Auteurswet bij het (her)gebruiken en ontwikkelen van digitale leermaterialen. In het onderdeel 'Hoofdlijnen', wordt uitgelegd wat een onderwijsinstelling zou moeten weten en regelen als het gaat om auteursrecht. Het onderdeel 'Cases' gaat in op auteursrechtvraagstukken waar docenten en onderwijsinstellingen in de praktijk mee te maken kan krijgen.

Hoofdlijnen

Wat zouden onderwijsinstellingen moeten weten en regelen?

Dit deel, 'Hoofdlijnen', gaat in op wat onderwijsinstellingen zouden moeten weten en regelen als het gaat om auteursrecht van digitaal vergaard lesmateriaal. De genummerde 'Hoofdlijnen' zijn gebaseerd op een verkennend onderzoek door het Instituut voor Informatierecht (IViR).

- 1. Het auteursrecht op de werken die de docent maakt als werknemer (in loondienst) in het kader van zijn taakomschrijving komt toe aan de werkgever tenzij anders wordt overeengekomen. Dit kan ook gelden voor werken die niet onder werktijd, maar bijvoorbeeld als lesvoorbereiding, worden gemaakt.**

De cao's voor het basis-, voorgezet- en middelbaar beroepsonderwijs bevatten bepalingen hierover. In het hoger en universitair onderwijs worden uitzonderingen gemaakt op deze auteursrechtbepaling (voor bijvoorbeeld promotieonderzoek).

- 2. De onderwijsinstelling mag als rechtmatig eigenaar, de werken van een docent (in loondienst) verveelvoudigen en openbaar maken zonder toestemming van de docent (exploitatie-rechten).**

In beginsel heeft de maker van een werk naast exploitatierechten ook persoonlijkheidsrechten op zijn werk. Dit houdt in dat hij zich kan verzetten tegen de openbaarmaking van zijn werk zonder of met onjuiste vermelding van zijn naam of de benaming van zijn werk. Ook kan hij zich verzetten tegen de wijziging van zijn werk, mits dit niet in strijd is met de redelijkheid. Hij kan zich altijd verzetten tegen elke misvorming, verminking of andere aantasting van het werk, die zijn eer of reputatie aantasten.

Bij werken die door docenten (in loondienst) zijn gemaakt, bestaat er onenigheid in de Nederlandse rechtspraak over de vraag bij wie de persoonlijkheidsrechten rusten: bij de docenten zelf of bij de onderwijsinstelling. Als de docent (in loondienst) geen afstand heeft gedaan van zijn persoonlijkheidsrechten, zou voor de zekerheid op de werken zowel de naam van de onderwijsinstelling moeten staan, als de naam van de docent.

Wanneer een onderwijsinstelling de werken van freelancedocenten (die niet in loondienst zijn) wil exploiteren, dan dienen zij hierover contractuele afspraken te maken.

- 3. Als een onderwijsinstelling het werk van leerlingen wil exploiteren, moet de leerling daar toestemming voor geven.**

De onderwijsinstelling zou leerlingen – als zij nog minderjarig zijn via de ouders – om toestemming moeten vragen om hun werk te exploiteren. Leerlingen zouden hun werk ook kunnen voorzien van een open contentlicentie (zie Hoofdstuk Creative Commons), zodat dit kan worden opgenomen in bijvoorbeeld de beeldbank van de onderwijsinstelling.

- 4. Materiaal van derden mag onder bepaalde voorwaarden binnen de onderwijsinstelling worden geëxploiteerd. Het gaat dan om gedeelten van dit materiaal.**

Onder bepaalde voorwaarden mogen, binnen de onderwijsinstelling, gedeelten van werken van derden zonder toestemming worden gebruikt ter toelichting bij het onderwijs. Dit is de zogenoemde onderwijsexceptie. Zo kan een gedeelte van een rechtmatig openbaar gemaakt werk, worden gebruikt in bijvoorbeeld een reader. Het werk moet dan wel een bronvermelding krijgen én aan de rechthebbende moet een billijke vergoeding worden betaald. Bij het citaatrecht gelden vergelijkbare voorwaarden, maar is er geen vergoeding nodig. Zie tabel 1 voor de mogelijkheden en vergoedingen.

5. **Het is veel eenvoudiger om eigen werk te gebruiken voor geheel nieuw leer materiaal, dan werken van derden. Dit komt doordat de onderwijsexceptie en het citaatrecht te weinig 'gebruiksruimte' bieden binnen de Auteurswet.**

Werk van derden, mag alleen worden gebruikt in nieuw leer materiaal met toestemming van de maker(s). Het is dan ook veel eenvoudiger om óf eigen materiaal, óf materiaal van derden dat gepubliceerd is onder een open contentlicentie (zie Hoofdstuk Creative Commons) te gebruiken. Onderwijsinstellingen zouden werken van docenten (in loondienst) beschikbaar kunnen stellen onder een open contentlicentie. Zo ontstaat er een voorraad leer materialen die 'veilig' kunnen worden gebruikt.

6. **Als een docent inbreuk pleegt op het auteursrecht binnen de uitoefening van zijn functie, kan de onderwijsinstelling aansprakelijk worden gesteld (zie kader Aansprakelijkheidsrisico's).**

De onderwijsinstelling is als werkgever verantwoordelijk voor het gebruik van leer materialen door de docenten in loondienst. Het is daarom aan te raden dat zij bij het verspreiden daarvan, controleert of het auteursrecht van derden wordt gerespecteerd.

Exploitatierchten

Het auteursrecht kent de maker het exclusieve recht toe een werk:

- a) openbaar te maken
- b) te verveelvoudigen.

Deze rechten worden samen ook wel de exploitatierchten genoemd.

Openbaar maken betekent zoveel als het op één of andere manier ter kennisneming van het publiek brengen van een werk. Voorbeelden zijn het uitgeven van een werk op papier, het uitlenen van een werk of een voordracht in het openbaar. Ook bekendmaking langs elektronische weg, zoals het toegankelijk maken van een artikel op een computer of in een open of besloten netwerk valt onder openbaarmaking.

Onder verveelvoudiging valt iedere vorm van kopiëren, met inbegrip van digitaliseren en downloaden, maar ook het maken van een compilatie, het opnemen van (delen van) een werk in een databank of het opnieuw gebruiken van delen ervan in een nieuw werk.

Voorbeelden zijn het laten drukken van een publicatie, het maken van een fotokopie, het scannen en uploaden van documenten, het kopiëren van geluidsbestanden of een (video)film. Ook bewerken en vertalen zijn vormen van verveelvoudiging. Dit geldt ook voor opslag in een elektronisch geheugen.

Bron: Surfdirect.nl (met toestemming)

Persoonlijkheidsrecht

Persoonlijkheidsrecht, ook wel moreel recht genoemd, omvat de volgende rechten:

- a. Het recht zich te verzetten tegen openbaarmaking van het werk zonder vermelding van zijn naam of andere aanduiding als maker, tenzij het verzet zou zijn in strijd met de redelijkheid;

- b. Het recht zich te verzetten tegen de openbaarmaking van het werk onder een andere naam dan de zijne, alsmede tegen het aanbrengen van enige wijziging in de benaming van het werk of in de aanduiding van de maker, voor zover deze op of in het werk voorkomen, dan wel in verband daarmee zijn openbaar gemaakt;
- c. Het recht zich te verzetten tegen elke andere wijziging in het werk, tenzij deze wijziging van zodanige aard is, dat het verzet zou zijn in strijd met de redelijkheid;
- d. Het recht zich te verzetten tegen elke misvorming, verminking of andere aantasting van het werk, welke nadeel zou kunnen toebrengen aan de eer of de naam van de maker of aan zijn waarde in deze hoedanigheid.

Aansprakelijkheidsrisico's

Een onderwijsinstelling kan aansprakelijk worden gesteld als onder haar verantwoordelijkheid het auteursrecht wordt geschonden. De aansprakelijkheidsrisico's die zij loopt, kunnen de volgende civielrechtelijke of strafrechtelijke gevolgen hebben:

Civilrechtelijke gevolgen

De rechthebbende kan zich civielrechtelijk tegen een inbreuk op zijn rechten verzetten. In kort geding kan hij een verbod op vertoning zonder toestemming vorderen, in combinatie met een dwangsom voor elke keer dat de inbreukmaker zich niet aan de uitspraak van de rechter houdt. De rechthebbende kan bovendien een schadevergoeding eisen.

Strafrechtelijke gevolgen

Opzettelijk inbreuk maken op een auteursrecht is een misdrijf (artikel 31 van de Auteurswet). Iemand die zich aan een overtreding of misdrijf schuldig maakt, kan door het Openbaar Ministerie worden vervolgd. Op de opzettelijke inbreuk staat een maximale gevangenisstraf van zes maanden, of een maximale geldboete van € 45.000 voor rechtspersonen.

Bron: Videma.nl (met toestemming)

Omschrijving	Toestemming	Bronvermelding	Vergoeding
Citaat Zowel tekst als afbeeldingen (ongewijzigd) ter verduidelijking (niet ter illustratie), in een redelijk aantal en omvang.	Nee	Ja Bij het citaat naam auteur vermelden, titel van het werk of vindplaats (incl. publicatiedatum).	Nee
Losse fotokopieën voor gebruik binnen de onderwijsinstelling; niet meer dan 20 pagina's.	Nee	Nee	Ja Stichting Reprorecht incasseert € 0,011 per kopie voor gebruik in het niet-wetenschappelijk onderwijs.
Kort gedeelte Voor in onderwijspublicatie, zoals een (digitale) reader ¹ of binnen de onderwijsinstelling. Uit niet-literaire boeken: maximaal 10.000 woorden. Uit tijdschriften, dagbladen en andere periodieken: maximaal 8000 woorden.	Nee De meeste onderwijsinstellingen hebben een Readerregeling getroffen met Stichting PRO. Voor het MBO en hoger onderwijs is dit voor de hele sector overeengekomen. Met de regeling wordt het gebruik van korte gedeelten jaarlijks afgekocht. De afkoopregeling dekt ook digitaal gebruik. Alleen voor digitale readers, dus niet de losse digitale kopieën, geldt dat er een papieren bewijsexemplaar overlegd dient te worden. Indien er geen afkoopregeling is getroffen, geldt voor elke overname een meldingsplicht.	Ja In de onderwijspublicatie titel, auteur, uitgever en (indien beschikbaar) ISBN vermelden. Bij overname uit een dagblad of tijdschrift tevens jaargang en afleveringsnummer vermelden.	Ja Indien er geen afkoopregeling is getroffen geldt ² : € 0,036 voor overnames uit Nederlandse uitgaven; € 0,047 voor overnames uit buitenlandse uitgaven (excl. BTW).
Niet-kort gedeelte Voor in onderwijspublicatie, zoals een (digitale) reader binnen de onderwijsinstelling. De omvang is groter dan het maximum van korte gedeelten.	Ja Via toestemmingsformulieren op www.stichting-pro.nl . De onderwijsinstelling ontvangt hiervoor een aparte factuur.	Ja In de onderwijspublicatie titel, auteur, uitgever en (indien beschikbaar) ISBN vermelden. Bij overname uit een dagblad of tijdschrift tevens jaargang en afleveringsnummer vermelden.	Ja Onder voorbehoud van toestemming van de rechthebbende geldt: € 0,138 voor overnames uit Nederlandse uitgaven; € 0,191 voor overnames uit buitenlandse uitgaven (excl. BTW).

Tabel 1: mogelijkheden en vergoedingen in het kader van de onderwijsexceptie en het citaatrecht

¹ Stichting PRO heeft een digitale reader gedefinieerd als één bestand waarin twee of meer artikelen zijn opgenomen. Een voorbeeld is één pdf-bestand met daarin verschillende gescande artikelen.

² Kijk voor (alle) actuele tarieven op: www.stichting-pro.nl

Cases

Hoe werkt het in de praktijk?

Dit onderdeel, 'Cases', gaat in op auteursrechtvraagstukken waar leerkrachten en docenten in de onderwijspraktijk mee te maken kunnen krijgen. Aan de hand van praktische voorbeelden (cases), worden een aantal juridische aspecten uitgelegd. Deze informatie is vooral bedoeld om leerkrachten en docenten bewust te maken van deze aspecten met betrekking tot het gebruiken, arrangeren en ontwikkelen van digitale leermaterialen.

Onderwerpen

Scannen	Toestemming regelen	Filmwerken
Gratis materialen	Tv- en filmbeelden	Arrangeren
Downloaden	(Digitale) kopieën	Deeplinken
Bewustwording bij leerlingen	Citaten	Freelancers en stagiairs
Beschermingsduur	Eigendom	Opnieuw publiceren
Portret en privacy	Naamsvermelding	Samenwerken
Onrechtmatig publiceren	Licenties stapelen	
Aansprakelijkheid	Open contentlicenties	
	Werk van leerlingen	

Leerkracht basisonderwijs

Een leerkracht geeft les over de Franse Revolutie. Hij maakt gebruik van het digitale schoolbord in het klaslokaal. Hierop projecteert hij ingescande pagina's van het lesboek. Als introductie op zijn les laat hij een filmpje zien via de website van Teleblik en een fragment uit een andere film die hij illegaal van internet heeft gedownload. De leerlingen krijgen de opdracht om een webpagina te maken over een onderdeel van de Franse Revolutie. Zij gebruiken hiervoor afbeeldingen, gevonden op internet.

Wat mag wel, wat mag niet?

- De leerkracht mag alleen boeken inscannen als hij toestemming heeft van de rechthebbende, bijvoorbeeld de uitgever.
- De leerkracht kan zonder problemen een filmpje vertonen van Teleblik volgens de gebruiksvoorwaarden. Echter, wat hij niet mag: films die onrechtmatig openbaar gemaakt zijn, downloaden en vertonen.
- Als de leerling afbeeldingen van een website gebruikt, kan hij kiezen uit 3 mogelijkheden:
 1. Hij moet toestemming vragen om de afbeeldingen te gebruiken; óf
 2. hij moet materiaal gebruiken dat zich in het publieke domein bevindt (d.w.z. het auteursrecht is verlopen of het werk is rechtenvrij gepubliceerd); óf
 3. hij moet materiaal gebruiken dat onder een open-contentlicentie is verspreid (zie Hoofdstuk Creative Commons).

Scannen

Voor het overnemen van (korte gedeelten van) materiaal voor analogoof digitaal gebruik, moet een vergoeding worden betaald. Voor het scannen van niet-korte gedeelten (zoals een lesmethode) is voorafgaande toestemming nodig van Stichting PRO, die bevoegd is voor het verlenen van toestemming en het innen van vergoedingen.

Gratis materialen

Een aantal (semi-)publieke instellingen stelt hun materialen via internet gratis beschikbaar voor school- of privégebruik. Zij hebben gebruiksvoorwaarden opgesteld waaronder het materiaal mag worden gebruikt.

Downloaden

Bij downloaden is het belangrijk om alleen materiaal te gebruiken dat legaal is aangeschaft of legaal op internet is gezet. Zijn daar twijfels over, dan is het beter dit materiaal niet te gebruiken. Materiaal van bronnen waarbij de rechthebbenden bekend zijn, heeft de voorkeur.

Bewustwording bij leerlingen

Leerlingen die met bronnen op internet werken (webpagina's, werkstukken, presentaties), moeten evenals leerkrachten en docenten, weten dat ze in beginsel toestemming nodig hebben van derden om het materiaal te mogen gebruiken. De docent kan hier in de opdrachtomschrijving rekening mee houden en kan de leerlingen bijvoorbeeld verwijzen naar bronnen die in het publieke domein (d.w.z. het auteursrecht is verlopen of het werk is rechtenvrij gepubliceerd) zijn of onder een open contentlicentie (zie Hoofdstuk Creative Commons) zijn verspreid.

Onderwijsinstelling basisonderwijs

Een leerkracht organiseert een excursie naar een museum voor schilderkunst. Voor het museumbezoek heeft hij een opdrachtblad gemaakt met daarop een foto van een achttiende-eeuws schilderij. De leerkracht filmt de (minderjarige) leerlingen tijdens het maken van de opdrachten in het museum. De filmpjes en de foto's plaatst hij op de website van de school.

Wat mag wel, wat mag niet?

- De leerkracht mag de afbeelding van het schilderij gebruiken indien de schilder 70 jaar geleden of langer is overleden. Afgezien van het auteursrecht staan musea het vaak niet toe om foto's en films van hun collectie te maken.
- De leerkracht zal toestemming moeten hebben van de ouders voor het plaatsen van de filmpjes en foto's.

Beschermingsduur

Zeventig jaar na de dood van de auteur houdt de bescherming van het auteursrecht in beginsel op en is zijn werk vrij te gebruiken.

Portret en privacy

Een portret dat niet in opdracht is gemaakt, mag openbaar worden gemaakt. Daarvoor is geen toestemming nodig van de geportretteerde, tenzij hij of zij een redelijk belang heeft om zich te verzetten tegen de openbaarmaking. Als een onderwijsinstelling persoonsgegevens en foto's van leerlingen op internet wil plaatsen, dient zij echter wel toestemming te vragen aan de leerlingen, in het kader van de privacywetgeving. Als de leerling minderjarig is, moet de ouder of wettelijk vertegenwoordiger om toestemming worden gevraagd. Om tijdrovende procedures te voorkomen, zou de onderwijsinstelling bij aanvang van de schoolloopbaan een algemene afspraak met de ouders kunnen maken. Deze houdt in dat hun toestemming om foto's en/of persoonsgegevens van hun kind in een bepaalde vorm te publiceren, schriftelijk wordt vastgelegd (zie ook 'Werk van leerlingen').

Buiten de onderwijsinstelling voor basisonderwijs

Een leerkracht besluit om het digitale leermateriaal dat hij heeft ontwikkeld, beschikbaar te stellen op internet voor leerkrachten van andere scholen. Het ontwikkelde materiaal voorziet hij van een open-contentlicentie en uploadt dit naar de website van de school. Na verloop van tijd wordt de onderwijsinstelling aansprakelijk gesteld door een uitgever die zijn materiaal heeft herkend in het werk van de leerkracht.

Wat mag wel, wat mag niet?

- De leerkracht mag het lesmateriaal niet zonder toestemming van de rechthebbende, in dit geval de uitgever, beschikbaar stellen, laat staan voorzien van een open-contentlicentie.
- Voor de onrechtmatige publicatie kan zowel de leerkracht als de onderwijsinstelling aansprakelijk worden gesteld.

Onrechtmatig publiceren

Voor hergebruik en publicatie van materialen van derden is toestemming nodig van de rechthebbenden. De leerkracht zou hiervan op de hoogte moeten zijn. Indien de leerkracht (in loondienst) eigen leermateriaal wil verveelvoudigen en openbaar maken, dient hij in ieder geval toestemming van zijn werkgever te krijgen om dit materiaal te verveelvoudigen en openbaar te maken.

Aansprakelijkheid

Zowel de fysieke maker, bijvoorbeeld de docent, als de onderwijsinstelling kan aansprakelijk worden gesteld als zij inbreuk maken op het auteursrecht van derden. Daarom is het het beste om eigen materialen te gebruiken of materialen die verspreid zijn onder een open contentlicentie.

Toestemming regelen

Het regelen van toestemming kan in de praktijk veel rompslomp geven. Het is daarom raadzaam om eigen werk te voorzien van een open contentlicentie. Hiermee ontstaat een groter aanbod van werken waarmee nieuwe digitale leermaterialen kunnen worden samengesteld en ontwikkeld. Op creativecommons.nl zijn diverse licentievormen te vinden. Deze variëren van relatief gesloten ('Geen afgeleide werken-niet commercieel') tot zeer open (alleen 'Naamsvermelding'). Momenteel is de Creative Commonslicentie 'Naamsvermelding' een veelgebruikte vorm bij digitale leermaterialen (zie ook de bijlage bij deze handreiking).

Docent voortgezet onderwijs

Een docent bereidt zijn les aardrijkskunde voor. Op het lesprogramma staat het onderwerp 'klimaatverandering'. Als inleiding op de les wil de docent een videofragment laten zien van de film *An Inconvenient Truth* van Al Gore. De leerstof in het lesboek vindt de docent te mager en daarom besluit hij om een verwerkingsblad te maken met behulp van informatieteksten uit de methode. Dit werkblad vult hij aan met enkele afbeeldingen van internet als toelichting bij de teksten. De vragen bij de teksten bedenkt de docent zelf.

Wat mag wel, wat mag niet?

- De docent mag alleen video's vertonen als de onderwijsinstelling hiervoor een vergoeding afdraagt.
- De docent mag korte gedeelten uit de methode gebruiken mits de onderwijsinstelling ook hiervoor een vergoeding afdraagt. Een afgeleid werk, zoals een verwerkingsblad, valt niet onder de vergoeding.

- De docent mag een afbeelding van internet gebruiken ter toelichting op de teksten, mits hij hierbij de bron en maker vermeldt.

Tv- en filmbeelden

Wie tv- en filmbeelden buiten de huiselijke kring wil gebruiken, moet hiervoor toestemming hebben van de makers. Een uitzondering hierop zijn de tv-programma's (en muziekkuitvoeringen) die voor onderwijsdoeleinden worden gebruikt, zoals de uitzendingen van Teleac/NOT. Voor het primair en voorgezet onderwijs heeft Videma, in overleg met de besturenorganisaties in het onderwijs, speciale regelingen getroffen voor het vertonen van videofilms en tv-programma's.

(Digitale) kopieën

Het is toegestaan om in het onderwijs korte gedeelten, korte artikelen of afbeeldingen uit een boek, tijdschrift of krant te kopiëren. Deze worden gebruikt als losse kopie of voor een reader. Er moet wel een billijke vergoeding voor worden betaald. De overgenomen gedeelten moeten rechtmatig gepubliceerd zijn en een bronvermelding krijgen (zie tabel 1). Wel mag de docent de teksten uit de methoden als losse (digitale) kopie of in een (digitale) reader, verspreiden binnen de onderwijsinstelling, tenzij er een billijke vergoeding aan de rechthebbenden wordt betaald. Een afgeleid werk, zoals een verwerkingsblad, valt niet onder de vergoeding.

Citaten

Het is toegestaan om een rechtmatig gepubliceerd kort fragment of beeld (zoals een afbeelding van internet) te citeren zonder toestemming van de rechthebbende als ondersteuning van een verhandeling, mits daarbij de bron wordt vermeld. Het citaat moet een duidelijke functie hebben, bijvoorbeeld als toelichting. Het mag dus niet alleen een illustratieve functie hebben. Zie tabel 1 voor een correcte bronvermelding.

Onderwijsinstelling voortgezet onderwijs

Een docent aardrijkskunde heeft eigen lesmateriaal ontwikkeld en deelt dat binnen de vakgroep van de school met andere collega's. Zij zijn enthousiast over het materiaal en willen het ook gebruiken binnen hun eigen lessen. Een collega-docent werkt het werkblad uit tot een toets over het betreffende onderwerp. Hij past de vragen aan en ter illustratie bij de vragen gebruikt hij een aantal foto's die hij onlangs heeft gemaakt tijdens een fotocursus. De toets wordt na verloop van tijd door de docent op een communitywebsite voor aardrijkskunde gezet.

Wat mag wel, wat mag niet?

- De collega-docent mag het werk met instemming van de onderwijsinstelling wijzigen en beschikbaar stellen op de communitywebsite.
- Hij moet wel toestemming geven om zijn privéfoto's, die niet in dienstverband zijn gemaakt, te publiceren.

Eigendom

Het materiaal dat een docent in loondienst en in het kader van zijn taakomschrijving heeft ontwikkeld, is het 'intellectueel eigendom' van de werkgever. Het materiaal is immers gemaakt in dienstverband en binnen de functie van de docent. Iedereen binnen de onderwijsinstelling kan het materiaal zonder problemen gebruiken of wijzigen, mits de onderwijsinstelling hiermee instemt. Het is ook alleen de onderwijsinstelling die het werk beschikbaar kan (laten) stellen buiten de onderwijsinstelling.

Naamsvermelding

Bij de werken die een docent (in loondienst) maakt, moet de naam van de onderwijsinstelling worden genoemd, en zekerheidshalve de naam van de docent die het werk heeft gemaakt, tenzij hij afstand heeft gedaan van zijn persoonlijkheidsrechten.

Buiten de onderwijsinstelling voor voortgezet onderwijs

Een community die een website voor digitale leermaterialen beheert, heeft een uitgeeforganisatie die toeziet op de kwaliteit en auteursrechten van de materialen. Van de deelnemende onderwijsinstellingen wordt verwacht dat het materiaal beschikbaar wordt gesteld onder het type Creative Commons-licentie 'Naamsvermelding'. Op die manier kunnen andere docenten het materiaal hergebruiken en eventueel wijzigen, mits er naamsvermelding wordt toegepast.

Wat mag wel, wat mag niet?

- Het materiaal van de community mag binnen de huidige licentie zonder toestemming voor commerciële doeleinden worden gebruikt (door bijvoorbeeld een uitgever), als de naam van de rechthebbende wordt vermeld.
- De docent (in loondienst) die zijn werk beschikbaar stelt aan de community, moet toestemming hebben van de rechthebbende(n) (zijn werkgever) om het werk te voorzien van een Creative Commons-licentie 'Naamsvermelding'.

Open contentlicenties

Werk dat onder de Creative Commonslicentie 'Naamsvermelding' beschikbaar wordt gesteld, mag worden hergebruikt en gewijzigd zonder toestemming van de auteur. De voorwaarde is wel dat de naam van de auteur wordt vermeld. Hierdoor kan een uitgever bijvoorbeeld het werk gebruiken voor nieuwe onderwijsuitgaven. Als een onderwijsinstelling materiaal alleen voor niet-commercieel gebruik vrij wil geven, kan het onder een andere type Creative Commonslicentie (zie de bijlage over Creative Commonslicenties). De toegekende licenties zijn onherroepelijk en gelden voor zowel analoge als digitale werken.

Licenties stapelen

Werken die bestaan uit bijdragen van derden, kunnen niet zonder meer een (nieuwe) open contentlicentie krijgen. Voor deze samengestelde werken moeten dezelfde voorwaarden van de open contentlicentie in acht worden genomen als voor de afzonderlijke bijdragen. Anders is er alsnog toestemming nodig van de rechthebbende. Voor het hergebruiken van werken zonder de voorwaarde van de Creative Commonslicentie in acht te nemen kan men aansprakelijk gesteld worden.

Docent middelbaar beroepsonderwijs

Een docent aan het grafisch lyceum geeft een groep leerlingen de individuele opdracht om voor een fictief bedrijf een promotieposter te maken. Daarnaast zullen ze gezamenlijk een promotiefilm ontwikkelen. Alle leerlingen maken een ontwerp en werken dit volgens de opdrachtomschrijving uit. De docent is zeer tevreden over het resultaat en wil de werken digitaal bewaren op het intranet van de school. Hij kan dit materiaal goed gebruiken als voorbeeld in een van zijn lessen. De docent overweegt om de promotiefilm ook op Youtube te plaatsen.

Wat mag wel, wat mag niet?

- De docent mag het werk van leerlingen in dit geval niet zonder toestemming op intranet plaatsen. Om het werk als voorbeeld in zijn les te gebruiken zal hij hiervoor óf toestemming moeten hebben van de leerling, óf een 'billijke' vergoeding moeten regelen met de leerling (in het kader van de onderwijsexceptie).
- Hij mag de film die door de studenten is gemaakt, alleen publiceren op Youtube als de studenten die aan de film hebben meegewerkt, toestemming hebben gegeven.

Werk van leerlingen

Het auteursrecht komt toe aan de individuele leerling. Leerlingen hebben immers geen arbeidscontract en de opdracht is geen omlijnde uitvoering van een creatief leidinggevende (vergelijk leerlingen van kunstschilder Rubens). Als de leerling minderjarig is, zullen de ouders toestemming moeten geven om het werk van hun kind openbaar te maken of te kopiëren. Dit kan de onderwijsinstelling al bij aanvang van de onderwijsloopbaan van de leerling, schriftelijk vastleggen met de ouders (zie ook 'Portret en privacy'). De onderwijsinstelling zou de meerderjarige leerlingen kunnen vragen om hun werk van een open contentlicentie te voorzien.

Filmwerken

De maker van een filmwerk wordt, in tegenstelling tot andere werken, volgens de wet geacht zijn economische rechten te hebben overgedragen aan de rechtspersoon die verantwoordelijk is voor het gebruik van de filmwerken (de producent). Wanneer de docent (in loondienst) zelf de uitvoering van het filmwerk voor zijn rekening neemt, dan is de onderwijsinstelling de producent. De onderwijsinstelling dient het werk te verspreiden met de naam van maker(s) (bijv. in de titelrol). De maker kan ook zijn eigen bijdrage gebruiken, mits die kan worden gescheiden van het filmwerk. De maker (bijv. leerling of freelance-docent) is zelf producent, wanneer het filmwerk volgens zijn eigen inzicht tot stand komt en hij hiervoor de verantwoordelijkheid draagt.

Onderwijsinstelling middelbaar beroepsonderwijs

Een docent in loondienst van een MBO-instelling maakt gebruik van een online database met digitale leermaterialen. Deze leermaterialen zijn gepubliceerd met een open contentlicentie. De docent voegt verschillende bijdragen samen tot een arrangement in de vorm van een website, dat past bij zijn lesaanbod. In het arrangement maakt hij, met behulp van deeplinks, ook gebruik van materialen op andere websites.

Wat mag wel, wat mag niet?

- De docent mag bijdragen van anderen onder de voorwaarden van de licentie samenvoegen tot nieuw lesmateriaal. De onderwijsinstelling is de eigenaar van dit materiaal.
- Hij mag deeplinks gebruiken indien deze verwijzen naar de oorspronkelijke context van het materiaal en het materiaal niet wordt getoond binnen zijn eigen website.

Arrangeren

Met 'Arrangeren' wordt hier het bijeenbrengen en schikken van leermaterialen bedoeld. Als deze leermaterialen geen open contentlicentie hebben, is voor het gebruik ervan toestemming nodig van de auteur. De verzamelaar (in dit geval de onderwijsinstelling) heeft vervolgens het auteursrecht op het verzamelwerk, onverminderd het auteursrecht op ieder werk afzonderlijk.

Deeplinken

'Deeplinks' zijn hyperlinks op een website naar bestanden of gedeelten van een andere website,

anders dan de hoofdpagina. Over het algemeen geldt dat deeplinken is toegestaan mits het bestand of gedeelte in de oorspronkelijke context wordt getoond. 'Hotlinken' of 'embedden', het plaatsen van materialen van andere websites op een eigen website met behulp van verwijzingen, is echter zonder toestemming onrechtmatig. Sommige websites bieden deze dienst zelf aan.

Buiten de onderwijsinstelling voor middelbaar beroepsonderwijs

Een aantal onderwijsinstellingen besluit om met een groep docenten – in vast dienstverband, freelancers en stagiairs – digitaal leer materiaal te ontwikkelen. Een docent uit de werkgroep gebruikt voor zijn bijdrage teksten van een oude lesmethode waarvan hij destijds de rechten heeft overgedragen aan de uitgever. Het les materiaal wordt op het intranet geplaatst van deelnemende scholen.

Wat mag wel, wat mag niet?

- Freelancers en stagiairs vallen niet onder een arbeidsovereenkomst. Zij dienen daarom de intellectuele eigendomsrechten schriftelijk vast te leggen met de onderwijsinstelling (door overdracht of open-contentlicentie).
- De docent mag de teksten opnieuw publiceren zonder voorafgaande toestemming van de uitgever, mits de betreffende lesmethode vóór de jaren '90 van de vorige eeuw is gepubliceerd.
- De materialen mogen alleen buiten de school worden verspreid als de onderwijsinstellingen hiervoor toestemming hebben verleend of het materiaal hebben (laten) voorzien van een open-contentlicentie.

Freelancers en stagiairs

Freelancers en stagiairs hebben geen arbeidsovereenkomst. Zij doen er daarom goed aan om schriftelijke afspraken te maken over de eventuele overdracht van de auteursrechten op de (bijdrage aan) werken. In plaats van een rechtenoverdracht zouden ze hun werk kunnen voorzien van een open contentlicentie (creativecommons.nl/meer-weten/freelance-overeenkomsten).

Opnieuw publiceren

Het contract van les materialen die vóór de jaren 90 van de vorige eeuw zijn gepubliceerd, voorziet meestal niet in elektronische verspreiding. In het hier beschreven geval mag de maker die het recht op het werk in oorspronkelijke vorm heeft overgedragen aan een uitgever, opnieuw digitaal (laten) publiceren zonder toestemming van de uitgever. De docent mag dus alleen de teksten gebruiken als hij zelf de auteur is geweest van deze teksten of voor publicatie er van toestemming heeft gekregen.

Gezamenlijke werken

Als het werk bestaat uit afzonderlijke bijdragen (bijvoorbeeld tekst/foto), dan heeft elke rechthebbende een apart auteursrecht op zijn bijdrage(n). Als het werk uit onafscheidelijke bijdragen bestaat (bijvoorbeeld tekst/tekst), dan heeft elke rechthebbende het gezamenlijk auteursrecht. Als de docenten (in loondienst) afkomstig zijn van verschillende onderwijsinstellingen, dan zullen de werkgevers onderling goede afspraken moeten maken over het auteursrecht.



Creative Commons³

Open contentlicenties maken het mogelijk om eenvoudig toestemming te verlenen voor het hergebruik van werken onder bepaalde voorwaarden. Hierdoor hoeven de gebruikers niet telkens om toestemming te vragen aan de auteur. Open contentlicenties verlagen de drempel om leermaterialen te gebruiken, arrangeren en te ontwikkelen. Creative Commons is een voorbeeld van een open contentlicentie en de meest succesvolle en toegepaste licentievorm binnen het Nederlandse onderwijs tot nu toe.




Creative Commons (CC) is een reeks standaardlicenties. Met CC kunnen auteurs hun literaire, muziek- of audiovisuele werken verspreiden onder ruime licentievoorwaarden, zonder dat ze hun auteursrecht verliezen. Er bestaan al veel licentiemodellen binnen de 'open content'-ideologie, maar het van oorsprong Amerikaanse CC wordt daarvan het meeste toegepast. CC gaat uit van 'Sommige rechten voorbehouden' of zelfs 'Geen rechten voorbehouden'. Dit in tegenstelling tot de basisnorm in het auteursrecht van 'Alle rechten voorbehouden', waardoor toestemming nodig is voor (vrijwel) elk gebruik van een werk.

Creative Commons Nederland biedt op haar website <http://creativecommons.nl/> verschillende licenties aan. Hiermee kunnen auteurs specifieke voorwaarden stellen aan het gebruik van hun werk. Dankzij deze gestandaardiseerde en geautomatiseerde licenties hoeft niet meer voor ieder gebruik van het werk van tevoren toestemming worden gevraagd aan de auteursrechthebbende. Het werk wordt dus voor een ieder beschikbaar gesteld onder de voorwaarden van de gekozen Creative Commons-licentie.

De zes Creative Commons-licenties zijn, van de ruimste tot de meest restrictieve licentie:

1.  **Naamsvermelding**
Het werk - of een afgeleid werk ervan - kan worden gekopieerd, veranderd, verspreid en vertoond, met alleen de voorwaarde dat de naam van de maker wordt vermeld.
2.  **Naamsvermelding-GelijkDelen**
Deze licentie geeft anderen dezelfde rechten als een Naamsvermelding-licentie, met de toevoeging dat elke nieuw ontstane creatie onder dezelfde licentie wordt aangeboden.
3.  **Naamsvermelding-GeenAfgeleideWerken**
Het werk mag worden verspreid, commercieel en niet-commercieel, mits in de originele staat en met vermelding van de naam van de maker.

³ Bron: Auteursrecht en Open leermiddelen, dr. L. Guibault, Instituut voor informatierecht, Amsterdam, juni 2009.

4.  **Naamsvermelding-NietCommercieel**
Anderen mogen het werk gebruiken en veranderen zolang ze dit niet-commercieel doen en onder vermelding van de naam van de maker.
5.  **Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen**
Anderen mogen het werk gebruiken en veranderen zolang ze dit niet-commercieel doen, onder vermelding van de naam van de maker en onder de voorwaarde dat elke nieuwe creatie onder dezelfde licentie wordt aangeboden.
6.  **Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken**
Dit is de meest restrictieve licentie. Anderen mogen het werk verspreiden - niet veranderen - , zolang ze dit niet-commercieel doen en onder vermelding van de naam van de maker.

Het CC-licentiesysteem maakt in principe geen onderscheid tussen digitale en analoge werken, noch tussen verschillende soorten handelingen, zoals het verveelvoudigen of het openbaar maken.

De licentiegever verleent de gebruiker een wereldwijde, niet-exclusieve licentie. Binnen de voorwaarden van de gekozen licentie mag de gebruiker het werk vrij van royalty's toepassen, met behulp van alle thans bekende media, dragers en formats. Tevens mag hij technische wijzigingen aanbrengen die nodig zijn om het werk conform de licentie te gebruiken met behulp van andere media, dragers en formats. Die wijzigingen mogen er uiteraard niet toe leiden dat de voorwaarden van de licentie worden geschonden.

De gekozen licentie is onherroepelijk. Dat wil zeggen dat op het moment dat het werk onder een CC-licentie op het internet is verspreid, de auteur zijn mening niet meer kan veranderen. Ook kan hij de licentie niet meer intrekken. De gebruiker op zijn beurt moet een kopie van de betreffende CC-licentie aanbrengen op elk exemplaar van het werk dat hij verspreidt, in het openbaar vertoont, op- of uitvoert, of on-line beschikbaar stelt.

Wat voor licenties zouden onderwijsinstellingen nu het beste kunnen hanteren? Voor nieuw materiaal in het hoger onderwijs, adviseert Stichting SURF de meest liberale licentie: de 'Naamsvermelding'. Deze is voldoende flexibel. Deze keuze geldt echter niet per se ook voor het basis- of voortgezet onderwijs. Een andere combinatie van voorwaarden (bijvoorbeeld met een GelijkDelen of NietCommercieel beding) zou wel eens beter kunnen passen.

Voor het gebruik van CC-licenties in samenhang met een bestaand werk kan een belangrijk probleem zijn dat alle auteursrechten op het werk volledig aan een uitgever zijn overgedragen. Hierdoor mag de auteur zijn werk alleen met toestemming van de uitgever verveelvoudigen of openbaar maken.

Het kan ook zijn dat de school alleen de online exploitatierechten op een bestaand werk nog in handen heeft. In dit geval zou een CC-licentie op dit digitale werk kunnen worden toegepast. Hier moet worden opgemerkt dat het CC-licentiesysteem geen verschil maakt tussen analoge en digitale media. In theorie, zou dit de (onterechte) indruk kunnen wekken dat de school eigenaar is van *alle* rechten op dat werk. In de praktijk zal dit waarschijnlijk geen probleem van betekenis opleveren aangezien de licentie alleen aan het digitale werk is gekoppeld, en niet aan een stoffelijk exemplaar van dat werk, wat de intentie van de licentiegever duidelijk maakt.

Links

Algemeen

Stichting Kennisnet – digitaalleermateriaal.kennisnet.nl/auteursrechten
Groep Educatieve Uitgeverijen - www.auteursrechtenonderwijs.nl
SLO - www.leermiddelenplein.nl/vragen-over-auteursrecht
VO-raad - www.leermiddelenvo.nl (zie infoblad 7 via Tools & Downloads)
Stichting Auteursrechtbelangen / VOI©E - www.auteursrecht.nl
Nederlands Uitgeversverbond - www.nuv.nl/web/ejz/auteursrechtindepraktijk
SURF foundation - www.surffoundation.nl/auteursrechten
Creative Commons Nederland - www.creativecommons.nl
Instituut voor Informatierecht – www.ivir.nl

Leerlingen

Wikikids auteursrecht - wikikids.wiki.kennisnet.nl/auteursrecht
Websitemaker Kennisnet – www.websitemaker.nl/watmagniet/auteursrecht
Creative Commons - search.creativecommons.org

Regelingen en wetgeving

Stichting PRO – www.stichting-pro.nl/nl/Onderwijsinstellingen
Stichting Reprorecht – www.reprorecht.nl
Videma – www.videma.nl
Pictoright – www.pictoright.nl
CLIP – www.clip.nl
De overheid - wetten.overheid.nl/BWBR0001886 en www.postbus51.nl
Wet bescherming Persoongegevens - www.mijnprivacy.nl en www.cbppweb.nl

Bronnen met open (leer)materialen

search.creativecommons.org
www.contentcorner.nl
www.samenzoeken.nl
www.digischool.nl
www.openmethoden.nl
www.inhetonderwijs.com
ovc.lesbank.nl
www.lesbank.nl
www.wikiwijs.nl
www.wikipedia.nl

Bronnen met gratis gebruikslicenties

www.teleblik.nl
www.anpfotoarchief.nl
www.schooltv.nl/beeldbank

Disclaimer

Deze informatie is goedgekeurd door mr. dr. L. Guibault van het Instituut voor informatierecht te Amsterdam en gebaseerd op het verkennend onderzoek 'Auteursrecht en Open leermiddelen' (IViR, 2009) dat is uitgevoerd in opdracht van de stuurgroep van het programma Stimuleren Gebruik Digitaal Leermateriaal waarin de volgende partijen zijn vertegenwoordigd: de PO-Raad, de VO-raad, de MBO Raad, SBL, SLO, de GEU (Groep Educatieve Uitgeverijen), Platform VVVO en de wetenschap. Kennisnet faciliteert de uitvoering van het programma. Zie de website digitaalleermateriaal.kennisnet.nl voor informatie over het programma en bovengenoemd rapport. Aan deze informatietekst kunnen geen rechten worden ontleend. Wijzigingen onder voorbehoud.



Deze informatietekst is, met uitzondering van de kaders Aansprakelijkheid en Persoonlijkheidsrecht met bronvermelding, gepubliceerd onder een Creative Commons Naamsvermelding-Nietcommercieel 3.0 Nederland Licentie

Auteur: Tonny Plas
Kennisnet, Zoetermeer
augustus 2009